

Poradenská služba

Potíže mladistvých se směrovými volbami školských cest

Libor Hřebíček

Úvodem

V předloženém příspěvku věnujme pozornost potížím, které mají žáci a studenti různých typů škol se svou profesní orientací během své dlouhé školské cesty. Jde o to, že ani zdaleka neojediněli frekventanti základních, středních i vysokých škol, často intelektuálně a studijně zdatní, v jistých fázích svého školování náhle, či postupně, nejsou schopni se identifikovat se svými školami, studijními směry – a rolemi, jež je potřebné na nich sehrávat. Nejsou schopni se orientovat na svých školsko-profesních cestách. Za svou nedostačivost někdy také tvrdě platí. Na příslovečných životních křižovatkách se mnozí jedinci nezvratně odchyľují od svých optimálních studijních, profesních, resp. kariérových životních cest (kariérou zde chápeme cestu, jejíž projití umožňuje člověku životně se racionálně a optimálně seberealizovat) a jdou nahodilými cestami necestami, končíce ve slepých uličkách, nežádka jako školští zběhové atp. S nimi jsou do celé problematiky vtahováni anebo tam po hříchu vůbec chybí další nutní souputníci a činitelé: jejich rodiče, učitelé, poradenští pracovníci, známí, kamarádi aj.

Východiskem příspěvku nechť je přiměřené teoreticko-metodické poučení o sledovaném problému. V další části pojednání pak uveďme kasuistiku – jako rekonstrukci reálného příběhu ze školské praxe. Tak zřejmě se nám podaří celý problém nejlépe osvětlit.

Školská cesta mladistvých jako profesně poradenský problém

Krátké teoretické poučení uveďme srovnáním, které má historický původ. Ještě před několika desítkami roků se mělo zato, že lidský školský a profesní vývoj je sledem několika, více či méně od sebe oddělených časových a obsahových fází. Jako uváděcí etapa lidských školských a profesních příběhů

byla vnímána celá doba absolvování základního vzdělání. V jejím závěru provedená volba další střední školy, případně učňovského vzdělávání se jevila jako akt, izolovaně čnící v životě mladíků a dívek, jsa vložen mezi končící a pro profesní perspektivy jedince nic neříkající základní školu – a začínající a vážné profesní linie naznačující střední školu. Rovněž tak se v nepřilíhšné kontinuitě cháply i další rozhodovací akty v následujícím průběhu lidského vzdělávání, včetně nástupu absolventů škol do profesní praxe. Dnes je tomu však jinak. Díky mnohým okolnostem, ale zvláště kvůli nebývavle velkým aspiracím dnešních nastupujících mladých populací, a rovněž v důsledku krajně náročných podmínek trhu práce, se životní školské a profesní cesty lidí vidí jako dlouhodobé, dynamické, kontinuálně se chovající procesy a stavy. Tak se nesporně ukazuje, že úspěchy i neúspěchy životní profesní cesty se evidentně zakládají již kdesi v mladším školském věku (a snad ještě dříve). Míra uváděné kontinuity pak narůstá během druhého stupně základního vzdělávání. V průběhu středoškolských a vysokoškolských studií se ráz studentských profesních cest výrazně zpřesňuje, specifikuje. Vstup na ožehavou půdu trhu práce ukazuje, jak se na něj mladí profesionálové připravovali během školského života; žádný profesně orientačně nepřipravený školák velkou díru do moderního světa práce neudělá!

Školský lidský vývoj je imanentní součástí celkového dlouhodobého procesu, v němž každý člověk se postupně a stále konkrétněji profesně identifikuje, nalézává své místo a způsob životní studijní a šířející koncipované profesní seberealizace. Každá fáze celého procesu závisí na průběhu předchozího počínání si mladistvých a je jejich vyústěním či důsledkem. Možnosti pro zásadní korekce trasujících se profesních osudů jedinců se postupně progresivně zmenšují. Diskontinuitě se v onom obecně kontinuálně se ubírajícím procesu těžce platí: ekonomickými oběťmi, ztrátami času, vážnutím tempa vývoje, negativními důsledky na celkovou úroveň lidské životní cesty vůbec.

Způsoby, jakými uskutečňují žáci devátých tříd volbu svého dalšího studijního a učebního zaměření, se zřetelně formují již po čas absolvování celého druhého stupně základní školy. Šťastná či nešťastná první směrová volba a následná úspěšnost a spokojenost či nespokojenost studentů v prvních ročnících středních škol výrazně závisí na tom, jak se vyvíjeli již na základní škole.

K dispozici je rovněž další poučení. Způsobilst člověka umět se racionálně orientovat a konat rozumná rozhodnutí v průběhu školské a profesní cesty se utváří jen velmi pozvolna. Absolventi základních škol ve svých patnácti či šestnácti letech uskutečňují v drtivé většině svá rozhodnutí zkusmým, nepřesně odhadovým způsobem. Všeobecně jim chybí patřičné informace. Nemají a nemohou mít vyhraněné profesní ani širší sociální zá-

jmy. Nejsou schopni patřičného sebezpoznání a sebehodnocení; kompetence pro plně racionální profesní a sociální životní orientaci je zřejmě výsadou až vrcholící rané lidské dospělosti.

Navzdory tomu, že frekventanti závěrečných tříd ZŠ v podstatě nemají na to rozumně zvládnout svou první směrovou školskou volbu, bezpodmínečně ji však udělat musí. Pro její významnost a obtížnost je zjevně nutné, aby tito 15–16letí chlapci a dívky byli zvenčí podpořeni. A to v čase rozhodovacího třibení, v čase vyslovování svých závazných rozhodnutí, ale i v čase dalším, kdy tito mladí lidé se musí vyrovnávat se svými, například nepříliš povedenými rozhodnutími; na jejich základě se často dostanou někam, na nějakou střední školu, která náhle vypadá úplně jinak než v předchozích neúplných a zkreslených představách. Kdo jim má pomoci? Mnozí! Předně rodiče. Dále učitelé, poradenští pracovníci. A to je naše třetí obecné poučení.

Příběh obtížně začínajícího gymnaziálního studenta

Jsouce vyzbrojeni výše uvedenými teoretickými poučeními, sledujme vybraný, reálný příběh. Je to příběh chlapce jménem Petr U. (dále jen Petr), začínajícího studenta prvního ročníku jistého čtyřletého brněnského gymnázia. Jeho kasuistika nechť více osvětlí výše popisovanou obtížnou fázi školské cesty, kterou je přechod žáka základní školy na školu střední.

Petrův příběh otevřeme několika charakteristikami, které se postupně vyjevovaly jeho třídní profesorce. Informace pocházely z chlapcovy dokumentace, z rozhovoru s jeho matkou a z jeho vlastního sdělení.

Petra především doprovázela vizitka, že je studijně nadprůměrně zdatným žákem; ZŠ ukončil s vyznamenáním. Lepší známky vykazoval z humanitních a jazykových předmětů. Průkazný zájem a i kvality naznačoval v literatuře a celkově v českém jazyce. Příznivá byla také informace, že je samostatný, schopný se sám učit a korigovat si svou školskou úspěšnost. S volbou středoškolského studijního směru (školy) po čas celého druhého stupně základní školy váhal. Nakonec poté, kdy mu nevyšel nástup na střední odbornou školu ekonomicko-podnikatelského směru, byl Petr v odvolacím řízení přijat na jedno z brněnských gymnázií. Petrův komentář, odpovídající jeho rozhodovací zralosti, resp. nezralosti, a překračující značně běžnou úroveň jeho vrstevníků, byl přílehlavý: „*Mamka chtěla, abych šel studovat. Ekonomku jsem prošvihl a byl jsem rád. Už mě přešlo, abych byl obchodníkem. Pak vyšlo to gymnázium. Mamka byla spokojená. Já jsem byl rád, že se někam dostanu a že budu mít pokoj. . . ? Teď ale se mi tu nelíbí. . .*“

Počátky studia byly více než rozpačité. Petr střídal dílčí dobré počiny s dalšími špatnými. Několikrát se blýskl znalostmi a racionálními kritickými postřehy v hodinách literatury a v občanské nauce. Zato se vůbec nechytl

ve fyzice, chemii a nakonec ani v matematice. Vypadalo to tak, že jedny předměty akceptoval, jiné demonstrativně přehlížel. V první čtvrtině prvního ročníku podle toho také dopadla jeho klasifikace: jako nevyhovující byl klasifikován hned dvakrát, a to v matematice a ve fyzice; v chemii měl rovněž blíže k pěťce než k dostatečné.

V té době navíc došlo k události, která ukázala Petra jako problémového i ve směru sociálně komunikativním. V hodině literatury se Petr dostal do konfliktu s vyučující (a třídní v jedné osobě). Podstata konfliktu byla následující: učitelka po přečtení části historicky a beletristicky laděného textu vyzvala třídu k rozboru předvedené pasáže. Jelikož se nikdo nehlásil, byl nakonec vyzván k vystoupení Petr. Ten se úkolu ujal neobvyklým způsobem: namísto aby udělal žádanou analýzu, vyjádřil zdrcující kritiku textu, učitelky a výuky literatury na gymnáziu vůbec, s tím, že jde o nic neříkající povídání a že to všechno nemá cenu.

Přejdeme dusnou atmosféru, která vzápětí ve třídě nastala. A věnujme pozornost následujícímu rozhovoru, který s chlapcem vzápětí potom provedla třídní učitelka. Zde se mluvilo o několika okolnostech:

- o chování chlapce na hodině, které bylo nejen neomalené, ale zřejmě ukazující i na jeho nezájem či nepochopení smyslu výuky na gymnáziu,
- o tom, že výkony chlapce v řadě vyučovacích předmětů jsou podprůměrné, resp. nevyhovující, že na výuku přichází nepřipraven,
- že vyučující v dalších předmětech si stěžují, že Petr překračuje meze slušnosti, že ani ne tak kritizuje, jako spíše vše neguje, včetně své existence na škole.

Na dotaz, zda vůbec chce na škole zůstat a studovat, Petr odpovídá zřetelně bezradně (snad s pocitem, že byl usvědčen z pokleslého chování): „*Co já vím! Je to děsně těžký... kupříkladu ta matyka a fyzika je děsná... něco bych s tím měl dělat, ale jak... mě nenapadlo, že na gymplu budu mít zase ty všechny předměty jako na základce... a že se toho bude tady tolik po mně chtít...*“

Po skončeném rozhovoru je třídní učitelka plně přesvědčena, že Petr na školu nepatří. Že je pro školu nezralý. Že se nesrovnává s profilem školy, mající výrazný všeobecně vzdělávací a studijně vysoce náročný ráz. Pochybuje o jeho studijní zdatnosti. Bere v úvahu jeho literární zájmy, četbu knih a rozhoduje se navrhnout chlapcově matce, aby Petra přehlásila na odbornou školu, nejlépe na střední odbornou knihovnickou.

Jenže knihovnická škola je plná. S odchodem syna z gymnázia nesouhlasí Petrova matka a prosí, aby se to s chlapcem ještě zkoušelo dál. Navíc s okamžitým Petrovým odchodem nesouhlasí výchovný poradce. Argumenty jsou nasnadě – a my je zřejmě také plně chápeme. Je třeba o chlapci získat

více informací, včetně o studijních předpokladech. Je třeba Petrovi umožnit, aby se zorientoval v nové školské situaci a mohl ji poté samostatně, postupně zvládat. Jde o to, dát mu přece jen o trochu více času pro vyrovnání s novými podmínkami. A cíleně mu pomoci. Poradce navrhl: zkusme to do pololetí.

Tak Petr dostal šanci. Absolvoval několik poradensko-diagnostických procedur. Vypracoval slohovou práci na téma – „Knihy v mém životě“ a prokázal pozoruhodnou sečtělou, ale také nahodilost ve výběru knih a kritický postoj k roli literatury a umění v životě člověka i k jejich zprostředkovávání na škole. O studijních předpokladech hodně napověděl longitudinální rozbor výkonů v jednotlivých hlavních vyučovacích předmětech, jakož i celkových průměrných studijních výsledků po čas celé základní školy. Zjištěné kolísání studijních výsledků, kdy opouštěl v jednotlivých ročnících, převážně o pololetích, pásmo vyznamenání, a vzápětí se do něj vracel, se dalo vysvětlit: u chlapce zřejmě nebyla a není chyba v jeho intelektové nedostačivosti, ale v nevyrovnané studijní, výkonové motivaci; což by mohlo být případné i v prvním údobí účinkování na gymnáziu. Pro jistotu se Petr podrobil testovému vyšetření intelektu. Byl shledán na rozhraní mírného až vyššího nadprůměru, s vyšší úrovní verbálně paměťové složky. Vyšetření školní a profesní orientační zralosti (poradenským dotazníkem zájmů, testem profesní informovanosti a řízeným rozhovorem) přineslo nadmíru nezralé výkony. Chlapec expresivně deklaroval několik profesních zájmů. K většině z nich, vyjma oblast literárně lingvistickou, nevykázal očekávané nadstandardní sumy odpovídajících informací. Při charakterizování životních profesních přání a perspektiv vychrlil změt více či méně fantazijních a nehomogenních profesních představ: „... *prve jsem chtěl být, no... řidičem v dálkové dopravě, tak třeba na severu v Kanadě, potom potápěčem, ošetřovatelem cizokrajné zvěře, pak něco jako zálesák, herec... pak obchodník. Teď bych rád pracoval s knihami anebo v hudbě. To už mě drží asi tak tři měsíce a to je úplně nejděle...*“ Reálné povolání, které by mohlo souviset a absolvováním gymnaziálního, resp. dalšího životního studia, Petr nesdělil. Nebyl toho schopen. Údajně nikdy nad tím nepřemýšlel. Rovněž tak na pořad dne u něj nikdy nepřišly úvahy o déle zaměřených životních plánech. S nikým se o tom moc nebavil. „*Doma o tom začínala vždycky mamka. Té bylo všechno jasné. Jenže já ji nesnáším. A taky ty řeči o budoucím životě. Tak podle toho pak ty naše rozhovory vždycky dopadly! Já nevím! Fakt! Až po gymplu se nějak rozhodnu... když ho třeba dokončím...*“

Ve světle uskutečněné diagnostiky, přičemž uvedeny jsou jen některé její podstatné položky a konstatování, se osvětlily mnohé, pro Petra příznivé faktory: především všeobecná inteligence a studijní zdatnost, pokročilost v literární oblasti, schopnost samostatně pracovat. Na druhé straně se rov-

něž potvrdily v masovějším měřítku než prve i Petrovy vážné nedostatky: nereálná, roztržitá a do jisté míry infantilní (fantazijní) profesní zájmová zaměřenost, absence profesních, sociálně identifikačních hodnot a plánů, nedostatečná identifikace s nastoupenou školou, konfliktní až neurotické postoje a způsoby komunikace s dospělými, vrstevníky a autoritami vůbec, zvláště pak s vlastní matkou.

V hypotetickém návrhu pro řešení „případu Petr“ však převládly příznivé okolnosti a alternativa, aby se to s Petrem na škole ještě zkusilo. Byla stanovena lhůta – do pololetí. V té době měl Petr především sám aktivně „bojovat“ se svými nástupními obtížemi. Na základě dlouhé rozpravy za přítomnosti Petra, jeho matky, třídní profesorky a výchovného poradce a „velké smlouvy“, kterou Petr stvrdil rukou dáním, měl chlapec podstatně zlepšit plnění svých školsko-studijních úloh, vyvarovat se nevyhovujícího hodnocení a čtyřky omezit nanejvýš na 3–4 předměty. Dále bylo nutné zkulturnit jednání s vyučujícími a skamarádit se se svou třídou. Velký význam byl přisouzen tomu, aby se Petr přihlásil a pracoval v zájmovém literárně dramatickém útvaru na škole. V povinných hodinách jazyků a literatury měl být pověřován nadstandardními úkoly a rolí referenta pro novinky v české a zahraniční literatuře. Mimochodem: uvedená literárně lingvistická aktivita se měla stát východiskem a základem celkové rekonstrukce Petrovy gymnaziální školské role.

Petra však bylo také zapotřebí určitými způsoby podepřít. Především byl učiněn poradenský pokus o zklidnění Petrova rodinného zázemí; rovněž tak i o stabilizaci Petrovy pozice ve školním třídním kolektivu. Dále byl vysvětlen svéráz Petrovy povahy, včetně možných příčin vyučujícím v jeho třídě. Výchovným poradcem byla přednesena žádost o zvýšenou pozornost (nikoliv o nepřiměřenou toleranci) učitelů nastolenému pokusu o chlapcovu konsolidaci. A nakonec – chlapci byla nabídnuta konzultativní setkávání s výchovným poradcem. Jejich smyslem bylo zprostředkovat chybějící elementární školské i sociálně orientační informace, podpořit jeho studijní motivaci a snahu. Krátce – napomoci při kýžené a chlapcově věku přiměřené sebeidentifikaci a sebeprojekci.

Pak nastalo období, v němž Petr odvedl řadu dobrých i méně dobrých výkonů. O pololetí se chlapec zbavil nevyhovujících známek z matematiky fyziky a vyměnil je za čtyřky. V převážné většině předmětů inkasoval hodnocení dobře. Petrovy výstupy na hodinách literatury, ale i slohu, byly velmi dobré a sjednávaly mu respekt i u spolužáků. Vyučující byla jeho dobrou patronkou. To ovšem ne příliš libě nesla vyučující třída. Zkulturnování Petrova chování vykazalo jisté drobné, ne však plně uspokojivé výsledky. Petr přestal svůj odchod ze školy sám od sebe zpochybňovat.

V závěru prvního ročníku dochází k dalšímu, byť ne výraznému zlep-

šení prospěchu. Zůstává dostatečná z matematiky. Počet trojek z ostatních předmětů poklesává. Vývoj v jazyce českém je stabilizovaný na velmi dobré úrovni. V zájmovém literárně dramatickém školním kroužku je Petr vysoce aktivní. Prosazuje se v režii pořadů a her. V komunikaci s učiteli je zdrženlivý. Zato se svými vrstevníky ve třídě je v napjatých vztazích. Odmítá dělat „kulturáka“ ve třídě. Demonstrativně sedí sám v lavici a podstupuje fyzické konflikty se „šéfy“ třídy. V rodinných vztazích se situace přiosťruje. Chlapec odchází bydlet ke své babičce a o něco později – přechodně – bydlí u dalších příbuzných. To je kritická situace, která Petra vážně v tuto chvíli ohrožuje. Petr si přivydělává na své osobní potřeby příležitostnými pracemi (v blízkém brněnském supermarketu). Dvakrát však dostává honoráře za literární příspěvky, které jsou otištěny v populárním tisku, resp. v Učitelských novinách; na tyto mzdy je chlapec náležitě hrdý! A snad nejdůležitější okolnost: Petr má o studium a o setrvání na škole zájem. Chce se na ní udržet. Zajímá se o to, s jakým prospěchem je možné se dostat na „výšku“.